

HISTÒRIA MUNDIAL DE CATALUNYA

VIDES CATALANES QUE HAN FET HISTÒRIA

Sota la direcció de
Borja de Riquer

edicions

62

VIDES CATALANES QUE HAN FET HISTÒRIA

Sota la direcció de
Borja de Riquer

Assessors:

Joaquim Albareda
Mita Casacuberta
Isabel Rodà
Josep M. Salrach

Edicions 62

Barcelona

Primera edició: novembre del 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62 s.a.,
Diagonal, 662-664 – 08034 Barcelona
www.edicions62.cat
info@edicions62.com

- © Direcció i redacció dels seus textos, Borja de Riquer 2020
Drets negociats a través d'Asterisc Agents
- © Assessorament i redacció dels seus textos, Joaquim Albareda,
Mita Casacuberta, Isabel Rodà i Josep M. Salrach, 2020
- © Pròleg i redacció dels seus textos, Josep Ramoneda, 2020
- © Els autors, pels seus textos, 2020

Compost a La Letra, s.l.
Gran Via Corts Catalanes, 617 – 08007 Barcelona
Imprès a Liberdúplex

DIPÒSIT LEGAL: B. 18.390-2020
ISBN: 978-84-297-7884-7

Amb la col·laboració del Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com;

91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

TAULA

Pròleg: Història encarnada	7
Introducció: El temps de la biografia	11
<i>Edat antiga</i>	19
<i>L'edat mitjana</i>	71
<i>L'època moderna</i>	233
<i>Vides als temps contemporanis</i>	373
Els autors	977
Índex general	997

EDAT ANTIGA

Res sabem, naturalment, de noms propis en les etapes més reculades de la història de Catalunya. Necessitem arribar a les etapes històriques amb escriptura. En aquest sentit, fins que arriben els escriptors grecollatins no comencem a conèixer determinats protagonistes. En una etapa més avançada, de ple i consolidat domini romà, s'hi afegiran com a fonts d'informació les inscripcions que, gravades sobre materials duradors, essencialment la pedra i el bronze, són per a nosaltres el veritable missatge en directe de l'antiguitat, ja que ens han arribat sense intermediaris per tal que puguem extreure dels textos el seu entrellat, tot llegint, *cara a cara*, el que ens volen transmetre per escoltar i interpretar correctament la seva veu.

Quins són els primers personatges amb ressò, més enllà del seu nom isolat, dels quals tenim constància? Ens hem d'ubicar en un dels conflictes que avui diríem internacionals de l'esfera mediterrània, amb les primeres colonitzacions històriques, quan els pobles de l'orient de la Mediterrània, fenicis i grecs, van expandir-se per la nostra façana llewantina fins més enllà de l'estret de Gibraltar, les anomenades columnes d'Hèrcules. La plataforma grega a la península Ibèrica fou la nostra ciutat d'Empúries, l'antiga *Emporion*, fundada pels colons de *Massalia*, avui Marsella, als voltants de l'any 575 aC. Com a fundació dels foceus massalotes, fou més endavant una bona aliada de Roma.

La nostra història comença en el marc dels esdeveniments que enfrontaren Roma i Cartago al llarg de la Segona Guerra Púnica, iniciada l'any 218 aC, quan Anníbal, el cabdill cartaginès,

trencà el tractat amb Roma, atacant la ciutat de Sagunt i creuant el riu Ebre. En un dels episodis més coneguts en el món antic, Anníbal, amb els seus elefants, autèntics tancs de la poliorcètica de l'època, creuà els Pirineus i els Alps, i es va endinsar per Itàlia tot amenaçant Roma. Com ho va poder fer? Les investigacions han demostrat que a finals del segle III aC hi va haver una etapa més càlida i per això la travessa de les altes muntanyes va ser factible; un canvi climàtic d'aquells anys...

Des de l'Ebre, per on van dirigir-se cap al Pirineu els cartaginesos, per la costa o per l'interior? A la costa hi havia Empúries, ciutat aliada dels romans. En canvi, a l'interior era potent la tribu dels ilergets, que s'estenien per la Catalunya occidental i part de l'Aragó. Coneixem els esdeveniments per dos escriptors, Polibi i Titus Livi, que ens donen una visió des del bàndol que va resultar guanyador: Roma; també les fonts arqueològiques ens han aportat coneixements del període. Els cabdills dels ilergets eren dos personatges, Indíbil i Mandoni, sempre esmentats en aquest ordre, que eren parents, germans o cunyats. Devien formar una dualitat en el poder i en un primer moment els cartaginesos els van atreure a la seva causa, tot i que l'adhesió només va durar uns quants anys i no sempre va ser una relació amistosa. Els cabdills ilergets van fer honor a la fama que els pobles ibèrics no eren gaire de fiar i que eren propicis al canvi de bàndol. Quan Cartagena, gran plataforma púnica, va ser presa el 209 i després de les batalles de *Baecula* i *Iliipa*, els ilergets van pactar amb el vencedor Escipió, que, després d'haver desembarcat a l'aliada Empúries el 218 aC, havia anat tallant la rereguarda d'Anníbal amb èxit. Per a la mentalitat ilergeta devia tractar-se, potser, d'un pacte personal, una *fides* ibèrica, i per això el 205 aC, creient mort Escipió, van devastar els territoris d'altres pobles ibèrics del voltant. Escipió els perdonà però es van tornar a revoltar, i això ja fou la fi definitiva dels dos cabdills. Aquests són els primers personatges dels quals coneixem la història en l'etapa romanorepublicana. A Roma li va costar dos segles, del 218 aC al 19 aC, aconseguir el domini de tota la Península. Va ser possible sota el regnat de l'em-

perador August i ell mateix va voler ser a prop dels escenaris de les operacions, residint a Tàrraco gairebé dos anys, entre el 26 i 25 aC, i confiant al seu gendre i general Agripa l'èxit de l'empresa.

Hem de fer un gran salt, fins al canvi del segle I al II dC, per trobar altres protagonistes dels quals puguem seguir el rastre. Aquí ja disposem tant de fonts literàries com epigràfiques, a més de les arqueològiques. Cal tenir present que a Tàrragona, Tàrraco, la capital de la província més extensa de l'Imperi romà, la Hispània Citerior, s'han conservat més de 1.500 inscripcions i que de Barcelona, Bàrcino, en tenim més de 300, dos repertoris de gran riquesa documental. Hem de confessar, però, que moltes vegades coneixem poc les vides dels personatges que hi són esmentats i només en casos comptats van tenir un rol protagonista. Per entrellucar noves biografies, cal fixar-se en la classe social més alta, la dels senadors.

Indubtablement, el tarraconense de més pes fou Luci Licini Sura, home de tota la confiança i amic personal de l'emperador Trajà, el primer dels hispànics que regiren l'Imperi. Era un gran terratinent, ja que el seu avi o besavi, que tenia el mateix nom, manà construir l'arc de Berà durant els primers temps de l'Imperi; una altra finca de la seva propietat es devia ubicar a Lliçà d'Amunt i de Vall, ja que el topònim *Liciniano/Liciano*, que ens transmet la documentació medieval, sembla derivar del seu nom. Luci Licini Sura fou un dels pocs senadors que exerciren el consolat tres vegades; aquest fet ja és indicatiu de la seva importància. La darrera vegada que va ser cònsol fou l'any 107 dC, i pocs mesos després va morir en circumstàncies poc clares. Ara bé, és desconcertant, atesa la seva importància, que hi hagi poques inscripcions que esmentin Luci Licini Sura, i encara moltes són dubtoses.

Quan llegim més vegades el seu nom és en la sèrie, sorprenentment llarga, de pedestals amb inscripció que foren erigits al fòrum de Bàrcino en honor del seu llibert, Luci Licini Segon, que fou l'ajudant i supervisor constant dels interessos del seu poderós patró. Aquest llibert, per tant, havia nascut esclau i va obtenir la ma-

numissió per mèrits propis i segurament també per l'estima que li devia tenir el senador Licini Sura. Que la societat romana era oberta i permetia un ràpid ascens personal, ho tenim testimoniats arreu, i aquest en seria un exemple magnífic ja que, deixant de banda els emperadors, resulta que el personatge més homenatjat de tot l'Imperi romà fou un antic esclau; impressionant, oi?

Les darreries del segle I i inicis del II, des del regnat de Domicià fins al d'Adrià, foren els anys daurats per a l'ascens dels hispans a les més altes funcions de l'Imperi, i la influència de Trajà i de Licini Sura no hi devia ser aliena. Fou el cas de dos senadors de Bàrcino, pare i fill, els Minicis Natals, que teixiren una xarxa de relacions personals amb altres senadors, en aquest cas els Licinis Silvans de *Baetulo*, Badalona; la creació de *lobbies* polítics no és pas exclusiva dels nostres temps. Tenim una dada molt particular de Luci Minici Natal Quadroni Ver: fou un campió olímpic l'any 129 dC.

Un nou salt cronològic ens espera: de l'Alt Imperi al Baix Imperi. Encara que és ben discutit quan es passa d'un a l'altre, no podem negar que els tres personatges que tanquen l'època antiga hi pertanyen plenament.

La primera figura, Eulàlia, es mou entre la realitat i el mite, però ha traspasat la barrera del temps, ja que avui encara és copatrona de Barcelona i té una presència notable en la vida ciutadana. Per elaborar el seu perfil històric ens hem de situar a les acaballes del segle III i primeries del IV, en què la tradició ubica el seu martiri, sota el regnat de Dioclecià. Els textos de finals del segle VI i primers del VII van començar a teixir la seva llegenda, que troba punts concomitants amb la d'Eulàlia de Mèrida i amb un seguit de santes Eulàlies disperses per tota la Mediterrània. Al segle IX, el bisbe Frodoí s'atribuí la descoberta de les seves relíquies i el seu trasllat a la catedral de Barcelona amb una gran pompa: a la cripta es conserven la inscripció que ho recorda i l'urna que es va fer servir per transportar les relíquies des de l'església de Santa Maria, anterior a la nostra del Mar. En època gòtica, les despulles foren dipositades

en un nou sarcòfag, obra d'un artista de Pisa i de talla impressionant, que ara presideix el centre de la cripta de la catedral.

A mitjans del segle III, el cristianisme estava fortament arrelat a Tàrraco, com demostra l'existència de bisbe i diaques; ens referim a Fructuós, Auguri i Eulogi, que trobaren la mort a l'amfiteatre l'any 259 dC, tal com vam explicar a la *Història Mundial de Catalunya*. Al segle IV, el culte cristià a la ciutat de Bàrcino estava perfectament organitzat i la comunitat era nombrosa. Un dels bisbes més notables fou, sens dubte, Pacià, de família aristocràtica i pare de Dextre, que arribà als càrrecs més alts de l'administració romana sota el regnat de Teodosi el Gran. De tots dos en parla als seus escrits sant Jeroni, i alaba la cultura de Pacià, que, a més de destacat eclesiàstic, fou també un escriptor notable; algunes de les seves obres han arribat a nosaltres.

Pacià disposava del seu nucli episcopal a l'angle nord de la colònia de Bàrcino, que estava protegida per unes potents muralles construïdes a les darreries del segle III. Lluny de ser el segle IV una etapa de desolació per a les ciutats, l'arquitectura ens mostra la seva vitalitat, si bé s'observa un canvi en la ubicació dels nuclis de poder, que ara radicaràn al voltant de les basíliques de culte cristià i del complex edilici annex. La basílica de Pacià és sota la catedral actual i no s'ha excavat encara, però sí que es pot veure, al Museu d'Història de Barcelona, el baptisteri que s'alçava als peus de la basílica. Molts dels cristians barcelonins del segle IV pertanyien a les classes socials acomodades i residien en *domus* benestants, amb una acurada decoració de mosaics i pintures murals; precisament la bona qualitat de vida queda reflectida a l'obra que va escriure Pacià sobre la penitència.

Durant el segle IV, els enterraments, pagans o cristians, encara es feien fora muralles, seguint les higièniques normes romanes. No sabem on va ser enterrat Pacià quan va morir a les darreries dels temps de Teodosi, a la fi del segle, però degué ser als afores. Les excavacions recents a l'església gòtica dels sants Justs i Pastor han aportat novetats importantíssimes per al coneixement dels primers

segles del cristianisme; en encetar el segle v, quan els visigots, que eren arrians, van entrar a la ciutat s'establiren al nucli episcopal consolidat que havia regit Pacià i van atorgar als cristians catòlics un nou indret per al culte que, ara, durant aquestes excavacions, s'ha descobert. És possible que quan els catòlics es van agrupar entorn dels nous edificis es procedís a un trasllat de les despulles del bisbe Pacià, que encara avui té un altar i és objecte de devoció en aquesta església.

De bracet d'aquests esdeveniments, entrem als anys de domini visigòtic, durant els quals refulgeix una dona extraordinària i de vida fascinant, amb etapes de glòria i de grans desgràcies. És, naturalment, Gal·la Placídia. Neta, filla, germanastra i mare d'emperadors, i ella mateixa emperadriu regent i reina, les veié de tots colors en un món en constant ebullició. Raptada en la presa de Roma pels gots, fou reina dels visigots pel seu breu matrimoni amb Ataülf; la parella s'installà a Barcelona, on el fatídic any 415 tingueren un fill que va morir poc després, cosa que afectà profundament la mare, i fou assassinat Ataülf. Després d'això, humiliada, hagué d'emprendre un trist i ignominiós camí de retorn a Roma. Filla de Teodosi, en néixer a Constantinoble, Gal·la Placídia semblava que ho feia sota una bona estrella i, de fet, com a *nobilissima femina* rebé una educació exquisida. La seva vida, però, fou un seguit de periples complicats en una etapa confusa, amb la divisió efectiva entre Imperi d'Orient i d'Occident i la pressió dels gots i altres pobles. Del seu matrimoni amb Constanci va tenir altres fills; un d'ells fou l'emperador Valentinian III de l'Imperi d'Occident, amb una regència durant la seva infància per part de Gal·la Placídia, decidida aliada de l'Església de Roma, a la qual dotà de magnífiques construccions. La vida de Gal·la Placídia, dona que amb el seu temperament i fortalesa vencé els successius revessos, ha enlluernat, i ho continua fent, amb una sèrie d'episodis que semblen sortits d'una creació novel·lada.

Amb ella tanquem les *vides catalanes* que hem seleccionat per a l'antiguitat, on hem de reconèixer la petja inesborrable de dues dones que van brillar amb llum pròpia.

ISABEL RODÀ